
GENÇ TÜRKLER: HUDUT BOYLARININ ÇOCUKLARI?

*Erik Jan ZURCHER**

*İlknur Türe***

İMPARATORLUKLAR VE HUDUT BOYLARI

Habsburg, Prusya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi Avrupa İmparatorluklarının tarihi, farklı çevreleri/kenarları denetimde tutmaya çalışan güçlü merkezi imparatorluklar olarak yazılsa da bu imparatorlukların her birinin merkezî karakteristiklerini tanımlamada çevredekilerin rolü büyüktür. Örneğin Prusya, Baltık ve Slav nüfusu ile karşı karşıya bulunan, Almanca konuşan bölgelerin doğu kısımlarında vücut bulmuştur. Habsburg'un askerî ve siyasî geleneği, Saksonya, Rhineland ya da Württemberg'den tamamen farklı bir çevrede şekillenmiştir; Rusyanın dünya görüşü de, önce Moğolların halefi olan devletlerden özgürleşmesi sırasında, sonrasında ise bu devletleri fethi sırasında şekillenmiştir. Rusya, başından beri, Hıristiyanlık ile İslam arasındaki sınır çizgisinde varolmuş bir devlet idi. Habsburg iktidarının kökenleri, başka yerlere isnat edilse de, Habsburg İmparatorluğunun bariz vasıfları, yani çokuluslu devlet olması ve "Hıristiyanlığın koruyucusu" olması, Müslüman

* Prof. Dr. Leiden Üniversitesi. Makalenin orijinali: "The Young Turks-Children of the Boerderlands?", *International Journal of Turkish Studies*, Volume 9, No. 1-2, Summer 2003, 274-286.

** Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Osmanlı Türkleri ile mücadelesi sırasında teşekkül etmiştir. Bunu söylemek bir abartı sayılmamalıdır. Habsburg Osmanlı ile önce Viyana kapılarında daha sonra da Macaristan ve Kuzey Balkanların alınması sırasında çatışmıştır. 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğunun İslam ile Hıristiyan Bizans arasındaki sınırda ortaya çıkışı ve gelişimi de hakeza çok önemlidir. 1930'larda Paul Wittek'ten (1), 1990'larda Camal Kafadar'a (2) kadar, tüm erken Osmanlı İmparatorluğu tarihçileri, hududun kültürel ikliminin önemi üzerinde durdukları görülmektedir. Wittek *The rise of the Ottoman Empire-Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi* isimli çalışmasında, erken dönem Osmanlı kültürünü "gazi" etosunun belirlediğini ileri sürer. Wittek, özellikle bu tezi ile tanınmaktadır. William McNeill *Europe's Steppe Frontier-Avrupa'nın Step Sınırı* (3) adlı ufuk açıcı çalışmasında şu fikri ileri sürmüştür: Osmanlı İmparatorluğu, devlet cihazını ayakta tutabilmek için sürekli sınırlarını genişletmek zorundaydı; fetihler bir yerde sona erince devlet mevcut halkın vergilerini artırmak zorunda kaldı; bu da sosyal düzenin tedirgin edici bir şekilde değişimine yol açtı.

Hudut olgusu bu imparatorlukların kuruluşunda etkili olduğu gibi, yıkılış aşamalarında da önemli rol oynamıştır. En görünürdeki örnek tabii ki, Archduke Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'de Saraybosna'da siyasi bir suikaste uğramasıdır. Bu cinayet, Habsburg'un kenarındaki milliyetçi tahriklerin bir ürünüdür ve bu olayın sonrasında dört imparatorluğun sonunu getiren olaylar birbirini izlemiştir: 1917'de Rusya, 1918'de Avusturya-Macaristan ve Almanya ve son olarak 1922'de Osmanlı.

Bu makalede, Osmanlı'nın son yıllarında çevreden/kenardan bir grup insanın, imparatorluğun son yıllarındaki olayları ve savaş sonrası Türk siyasetini yönlendirmedeki yoğun etkisini göstermeye çalışacağım.

GENÇ TÜRKLER

Bu makalede inceleyeceğimiz topluluğa sözde Genç Türkler deniliyor. "Genç Türkler" tabiri günümüzde, kurulu düzene başkaldıran isyancıları ifadede kullanılan bir jenerik terim/marka haline gelmiş olsa da, Türk tarih yazımında 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı'nın yeniden canlanması için çalışan grup için kullanılan isimdir aslında. Genç Türkler, 1876'da II. Abdülhamid tarafından oluşturulan ve Rus savaşındaki yenilgiden sonra bu bahane ile 1878'de yine II. Abdülhamid tarafından durdurulan anayasal ve parlamenter yönetimi geri getirmeyi, İmparatorluğun yeniden canlanışında anahtar faktör olarak görüyorlardı. Fransız Devriminin yüzüncü yılı olan 1889'da askeri tıbbiyeden bir grup genç, daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak anılacak olan ve amaçlarını anayasa ve parlamentoyu yeniden ha-

yata geçirmek olarak açıklayan gizli bir komite kurdular. Bu düşüncenin ardında yatan düşünce ise şuydu: İmparatorluk, ayrılıkçı azınlık milliyetçiliğinin merkezkaç güçleri tarafından tehdit ediliyor ve bu güçler, yabancı devletler tarafından hem tahrik ediliyor hem de Osmanlı coğrafyasını yeniden dizayn etme yolunda bir araç olarak kullanılıyor. Genç Türklerin amacı, İmparatorluğun etnik ve dini unsurlarını birleştirmektir (ittihatı anasır) ve onlar bu amacın, tüm topluluklara parlamentoda temsil imkânı tanınmasıyla gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı.

1889 ve 1896 arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti, özellikle Osmanlı bürokrasisinden olmak üzere birçok taraftar bulmaya başladı. Aynı zamanda, Avrupa'ya kaçmış ya da gönüllü olarak oraya gitmiş birçok anayasa/meşrutiyet taraftarı, Abdülhamid'e karşı, onun diktatör olduğu yolunda Avrupa'da kampanya yürütüyorlardı. 1896'nın başlarında, Ermeni ayaklanması nedeniyle zor günler geçiren Abdülhamid yönetimi üzerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, baskı oluşturabilecek bir güç elde etmişti(4). Ancak darbenin tam arefesinde, Cemiyet'in gizli şebekesi Abdülhamid'in gizli polisi tarafından açığa çıkarıldı. Akabinde birçok tutuklama gerçekleştirildi ve sonraki yıllarda Genç Türkler imparatorluk içerisinde sessizliğe gömüldü. Muhalefet yurt dışında devam etti fakat bölündüler ve Abdülhamide karşı olacaklarına, zamanlarının çoğunu birbirleri ile kavga ederek harcadılar.(5)

1905'den itibaren durum değişti. Yeni kazanılan üyelerle, hücre yapılanmasıyla ve daha güvenli haberleşme ile hareket güçlendi ve siyasi mülteciler yeniden organize oldular. 1906'da Selanik'te, suikastçılardan oluşan bir grup iki yıl içinde gizli bir komite kurdu ve Balkanlardaki Osmanlı subayları arasında birçok taraftar kazandı. 1908 Temmuzunda bu subayların bir kısmı komitenin emri üzerine, faaliyete geçti ve saraya ultimatolar gönderdi. Abdülhamid'in ayaklanmayı bastırma yönündeki isteksiz teşebbüsü, başarısızlığa uğradı ve Abdülhamid teslim oldu; 24 Temmuzda ise anayasa yeniden işlerliğe sokuldu (II. Meşrutiyetin İlanı).

Devrim (II. Meşrutiyet'in ilanı) sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti bir siyasi parti olarak yeniden organize oldu ve seçimlere katılıp parlamentodaki tartışmalarda yerini aldı; fakat bir gizli komite, bu partinin Merkez Komitesi'nin elinde gerçek bir güç/iktidar odağı olarak alıkonuldu. 1909 Nisanında İstanbul'da İttihat ve Terakki'ye karşı bir "karşı devrim" yapıldı, fakat 15 gün sonra ayaklanma ordunun yardımı ile bastırıldı (31 Mart hadisesi). Müteakip 3 yıl içinde Genç Türkler, ülkedeki desteklerinin çoğunluğunu kaybettiler ve 1911'de fiilen hükümetten kovuldular; fakat 1912 Balkan Savaşı sırasında çıkan krizde, İttihat ve Terakki bir darbe ile iktidarı ele geçirdi (Ocak 1913, Bâb-ı

Âli baskını). Bu tarihten I. Dünya Savaşının sonuna kadar geçen sürede, artık parlamenter hükümet sadece bir şekilden ibaret kaldı ve İttihatçılar ülkede bir tek parti diktatörlüğü kurdular. İttihat ve Terakki iktidar tekelini, geniş kapsamlı sekülerleştirici ve moderleştirici reformlar yolunda kullandı; bunlar Cumhuriyet reformlarının ilk belirtileridir.

Genç Türkler Türkiye'nin modernleşme tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir; buna rağmen, onların sosyal, coğrafik ve etnik arka planları üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu dönemle ilgili büyük tarih çalışmaları genelleştirmeler ile doludur. Feroz Ahmad onları "orta-alt sınıf"(6) ve "yeni ortaya çıkan profesyonel sınıflar"(7) olarak adlandırmaktadır. Allen onları, Geoffrey Lewis gibi (9), "genç subaylar"(8) olarak adlandırır. Bernard Lewis "çoğunluğu asker olan Müslüman Türkler" ve "yönetici elitin üyeleri"(10) olarak anlatırken, bunun tersine olarak Standford Shaw onları "alt sınıf" ve "tebaa"(11) olarak adlandırmaktadır. Antropolog Richard Robinson onları "yeni teknisyenler", "yeni uyanan entelektüeller", "batı yanlısı askerler" olarak tanımlarken(12), Sina Akşin Genç Türklerin ortak göstergelerini şöyle özetlemiştir: "Türk, genç, yönetici sınıf üyeleri, Batılı eğitim almış burjuva zihniyetliler" (13).

Bunlar çok büyük genelleştirmelerdir ve kendi içlerinde birçok tezatlık taşımaktadırlar. Bunlar profesyonel miydi yoksa asker mi? Yönetici sınıf mı yoksa tebaa mı? Bu genelleştirmelerin ardındaki gerçeği açıklamaya çalışalım. Bunu yaparken, İttihat ve Terakki Cemiyetini sınıflayacak sağlam bir zemine/istatistikî bilgiye sahip değiliz. Anayasa devriminin (II. Meşrutiyet'in İlanı'nın) ardından Cemiyete binlerce kişi katıldı ama bu üyeler hakkında hemen hemen hiç bilgi sahibi değiliz. Aynı şekilde, hareketin liderlerine baktığımızda, Cemiyet'in yüz kişiyi geçmeyen küçük bir grubun elinde olduğunu biliyoruz ve bunların haklarında da pek bir şey bilmiyoruz.

Bu liderleri birkaç gruba ayırabiliriz. İlk grupta, 1889-1908 arasında Abdülhamid yönetimine karşı muhalefet hareketi yürüten liderler bulunmaktadır. Bunlar, 1889'da Askeri Tıbbiyede başlayan hareketin kurucularıdır ve Genç Türklerin ilk mensuplarıdır. Bunlar Paris, Cenevre ve Kahire'den Abdülhamid yönetimine karşı kampanya yürüten ilk üyelerdir. İkinci grup, merkezi komite üyelerinden oluşur; bu grup içinden bazıları da iyice güçlenerek öne çıkmıştır. Merkezi Komite, Osmanlı siyasi örgütleri içinde en güçlü örgüt olarak öne çıkmıştır ve bu komite 1908 anayasa devriminden I. Dünya Savaşının sonuna dek en güçlü siyasi organ olmuştur. Üçüncü grup ise Cemiyetin liderleri tarafından kendilerine güvenilen kişilerden oluşan, parti yönetiminin memurları durumundaki vali, müfettiş, parti sekreteri gibi idarecilerden (cemiyetin terminolojisi ile sorumlu sekreterlerden) oluşur; bunlar şehirlerde kontrolü sağlayan yöneticiler konumundadır. Son olarak, ordu üzerin-

deki etkileri yolu ile cemiyet ne zaman tehlikede olsa kurtarıcı olarak ortaya çıkan, cemiyete iktidar temin eden siyasallaşmış, eylemci ordu mensupları vardır. Bunların bir kısmı Cemiyette resmi bir pozisyonda bulunmuşlar, hatta bazıları Merkezi Komite üyesi olmuşlardır; ama çoğunluğu resmi bir konumda olmamıştır. I. Dünya Savaşı sonrası, Mustafa Kemal Paşa tarafından yürütülen Türk Kurtuluş Savaşı sürecinde de eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri egemen konumda olmuşlardır...

“TİPİK” GENÇ TÜRK

Önde gelen Genç Türklerin biyografisinde tipik Genç Türk profilini oluşturan bazı ortak özellikleri bulmak mümkündür. Genç Türkler farklı etnik kökenlere sahip -Türk, Arap, Arnavut, Kürt, Çerkez- erkek ve Müslümanlardan oluşmaktaydı (bir dönme/sabatayist üye hariç) (14). Onların sosyal geçmişleri değişiklik göstermekle beraber –bazıları toprak sahibi çocuğu, bir kısmı yüksek rütbeli asker çocuğu ve geri kalanı da küçük memur çocuğuydu-hepsinin de şehirli ve eğitilmiş olduklarını, birçoğunun babasının Osmanlı devletinin hizmetinde bulunduğunu söyleyebiliriz. İstisnasız hepsi de 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa tarzında kurulmuş modern okullarda okumuştur.

Genç Türkler isimlerine uygun bir şekilde oldukça gençtirler, hatta 1908 anayasa devriminde bile çok azı 40 yaşın üzerindeydi. Zaten onlar da genç *olmayı istiyorlardı*. Gençlik, dinamik ve ilerici imajı nedeniyle Genç Türklere oldukça pozitif bir özellik olarak görünüyordu ve onların faaliyetlerine meşruluk sağlıyordu. Onları modernitenin sesiydi. Böylesine, yeni ve genç olmanın bilincinde olduklarının en çarpıcı örneğini Genç Türk mensuplarından Kazım Karabekir’in anılarında görürüz: Karabekir, 3 arkadaşı ile beraber 1904’de Erkan-ı Harb okulunda, gizli bir topluluğu nasıl oluşturduklarını anlatmaktadır. Bir Fransız dergisi olan “*le petit parisien*”de çıkmış bir karikatürdeki başlıktan ilham alarak “Jeunes Gens” (Genç Adamlar) deyimini, toplulukları için bir parola olarak seçmişlerdir; bu karikatürde konuşmaları gizlice dinleyen hafiyeler resmedilmişti ve karikatürün üstüne şu başlık yerleştirilmişti: “Jenues gens, prenez garde aux choses que vous dites” (“Genç adamlar, konuştuklarınıza dikkat edin”) (15). Tark Zafer Tunaya’nın da dediği gibi Genç Türkler, her şeyin üstünde genç olarak değerliydi (16). Onların bu durumu, yani dış görünüşleri/genç oluşları, otoritenin yaş ve tecrübe ile ilişkili olduğunu vaz’ eden geleneksel Osmanlı kıymet hükmü ile çatışmayı ifade ediyordu.

Genç bir grup olma ortak özelliği dışında, kendi aralarında önemli farklılıklar gösteriyorlardı. Genç Türkler, sivil ve askeri bürokratlardan oluşan karma bir gruptu; sivil olanların arasında tıp doktorları, eğitimciler ve idareciler bulu-

nuyordu. Genç Türkleri subaylardan ibaret saymak, onların sadece subaylardan oluştuğunu söylemek, meseleyi fazla basitleştirmek anlamını taşır. 1906'dan önce, siviller hareket üzerinde baskındı; sadece 1906–1908 arasında, ikinci ve üçüncü ordu içinde İttihat Terakki hücrelerinin oluşturulmasıyla birlikte askerler Cemiyet içinde en önemli unsur haline geldiler. Liderlik içinde siviller nisbeten daha yaşlı bir grubu oluşturuyordu; 1908'de sivillerin yaş ortalaması, askerlerin 29 olan yaş ortalamasından farklı olarak, 38'di. Sonuçta iki grupta ve özellikle subaylar arasında yaş farkı çok azdı; diğer bir deyişle, Genç Türk subaylar dediğimizde, 1880'lerde doğmuşlardan bahsediyor oluyorduk.

Bunlar çok genel özellikler; tabii ki detayları içeren araştırma yapılmasını gerektiren alanlar mevcut, fakat bu makalede Genç Türk profilinin ben bir yönüne, yani önde gelen Genç Türklerin coğrafik kökenine ve bunun etkisine değineceğim.

COĞRAFİK KÖKENLER

Doğum yerleri ve ailelerinin coğrafik kökenleri bakımından, bugünkü Türklerin içinde de varolduğu gibi, Genç Türklerin arasında da önemli farklılıklar mevcuttur. Bu durum lakaplarda da -1934 soyadı kanunundan önce lakaplar sıklıkla kullanılıyordu- görülmektedir: *Filibeli Hilmi*, *Selanikli Mustafa Kemal*, *Resneli Niyazi*, *Rodoslu Süleyman* gibi. Bununla birlikte şu uyarıda bulunmak lazım: Genç Türkler genelde subay ya da bürokrat çocukları oldukları için, doğum yerleri babalarının görevde olduğu yerler olabiliyordu. Doğum yeri ile ailelerinin kökeni arasındaki farkı ben sistematik olarak ayırt edemiyorum; fakat bu ikisi arasındaki farkın önemi kabul edilmek durumundadır. Örneğin, Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı İsmet İnönü İzmir'de doğmuştur ama Türkiye'nin doğusundan Kürt kökenli bir aileden gelmektedir. Bu onu İzmirli olmaktan ziyade Malatyalı yapar.

Yukarıda bahsettiğimiz, Genç Türk hareketinin başladığı yıl olan 1889 ile sindirilmiş olduğu 1896'ya kadar olan süreç arasındaki kurucuları ve ilk üyelerinin kökenlerini incelediğimizde, 20 kişiden oluşan bu grup için aşağıdaki çıkarımları söyleyebiliriz:

İstanbul	2
Balkanlar	7 (1878'de kaybedilmiş iki yeri de içermektedir)
Ege	3 (Rodos, İzmir ve Girit)
Arap bölgeleri	2
Kürt bölgeleri	2
Kafkas	4 (hepsi de Rus İmparatorluğu'ndandı)
Anadolu	0

Yedi kişiden oluşan gerçek kurucularının dördü Rus Kafkası'ndan, biri Balkanların batısı olan Arnavutluk'tan ve ikisi Kürt bölgelerinden gelmekteydi; etnik olarak birisi bile Osmanlı Türklerinden gelmiyordu. Bunun oldukça önemli olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. İleri sürüldüğüne göre ilk zamanlarda, kimliğe ve sadakate ilişkin temel sorular, etnik olarak Türkler arasında olmaktan ziyade (fakat daha sonra İmparatorluğun Hıristiyan toplulukları arasında olmaktan ziyade), Türk olmayan Müslüman topluluklar arasında ortaya çıkıyordu.

İkinci grup, yani 1908 ve 1918 arasındaki Heyeti Merkeziye'nin/Merkezi Komite'nin üyeleri aşağıdaki gibi ayrımlaştırılabilir:

İstanbul	4
Balkanlar	11
Ege	4 (Midilli, Girit, İzmir, Milas)
Arap Bölgeleri	0
Kürt	1
Kafkas	1
Anadolu	4 (Ege adaları ve Kürt bölgeleri hariç)
Bilinmeyen	6

Siyasi olarak daha aktif olan subayların, aralarında Heyeti Merkeziye'den daha az farklılık gösteren üyelerinin, doğum yerleri ise şu şekildedir:

İstanbul	8
Balkanlar	11
Ege	1 (İzmir)
Arap Bölgeleri	0
Kürt	0
Kafkas	0
Anadolu	1
Bilinmeyen	5

Yukarıda, İttihat ve Terakki il idarecileri/sekreterleri olarak zikrettiğimiz grubun kompozisyonunu istatistiksel açıdan kesin olarak görmek henüz pek mümkün değildir.

Orijinlerini verdiğimiz üç grup liderin ortaya çıkardığı resim oldukça açıktır. Geçmişlerini bildiğimiz 66 kişiden %44'ü, yani 66 kişiden 29'u Güney Bal-

kanlardan ya da Osmanlı tabiri ile "Rumeli"dendir. Diğer 14 kişi (%21) İstanbul'dandır; ama bu sayılar konusunda dikkatli olmak gerekir. Bebeğinin başkentte doğmasının avantajları nedeniyle özel sebepler olabilir (avantajlara sahip olmak için burada doğum yapılmış olunabilir). Tıbbi bakım imkânı burada diğer yerlerden daha fazladır ve bunun yanı sıra İstanbul'un yerlileri korkulan zorunlu askerlikten muaf kalmaktadırlar. 8 kişi (% 12) Ege adalarından ya da kıyı bölgelerden gelmiştir. İmparatorluğun geniş bir kısmını oluşturan Asya bölümlerinden olanlar Genç Türklerin liderlik kadrosu içinde ancak yüzde 15 oranında yer alabilmektedir. Rus Kafkasları yüzde 7,5'tur ama bu durum daha çok Genç Türklerin ilk nesil liderleri için geçerlidir.

Özellikle 1908 sonrası (ikinci nesil) açısından, asker ve sivil lider kadrosu içinde köken olarak Güney Balkanların baskın olduğu açıktır. Yüzde 48'i - yüzde 26'sı İstanbul'da doğanlar ile birlikte- İmparatorluğun görece olarak küçük bir bölümünden gelmektedir. Yüzde 11'i adalar ve Ege kıyılarından gelirken, ikinci neslin liderleri içinden sadece yüzde 13'ü imparatorluğun geniş bölümünü kaplayan Asya bölümünden gelmektedir. Balkanlar içinde de özellikle 3 yer öne çıkmış durumdadır: Selanik, Manastır'dan Ohrid'e kadar olan bölge ve Priştina (modern Kosova) bölgesi. Asker mensupların Balkanların Batı kısmından gelenlerin sayısı ise, Ege ve Anadolu'dan gelenlerle kıyas edildiğinde, hayli ilginçtir: 21 liderden 11'i buralardan, Balkanlar'dan gelmektedir; bir kişi Ege'den, bir kişi de Anadolu'dan.

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN BABALARI

Birçok farklı kesim Türk milliyetçiliğinin doğuşuna katkıda bulunmuştu; Genç Türkler arasında bulunan yazarlar, öğretmenler gibi kişilerden oluşan bir kadronun Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Mehmet Ziya Gök Alp (1876-1924), Tekin Alp (gerçek ismi Moise Kohen'dir), Yusuf Akçura (1876-1933), Hüseyinzade Ali Turan (1864-1941), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939) ve Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944)'dan oluşan bu gruptan bir tanesinin bile katksız Osmanlı-Türk çoğunluğunun içinden gelmediğini gördüğümüzde büyük şaşkınlık yaşayabiliriz. Bunlardan dördü Rus İmparatorluğunda doğmuştur (biri Kazan, diğerleri Kafkas bölgesinden), biri yarı Türk, yarı Kürt bir ailedendir ve biri de Makedonya'dan Yahudi bir aileden gelmektedir. Görünen gerçek, onların ulusal kimlik probleminin farkında oluşları, Türklerin azınlıkta yaşadığı etnik olarak karma bölgelerde büyümüş olmaları -Gök Alp ve Tekin Alp durumunda olduğu gibi- ya da Rus yönetiminde yaşayan Türklerden olmaları gerçekliğiyle keskinleşmişti. Bu belki de şaşılacak bir şey değildir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularında gördüğümüz üzere, Osmanlı-Türk ağırlıklı yerler dışındaki Müslü-

man topluluklardan gelen genç entelektüeller, kimlik ve siyasi sadakat problemine karşı duyarlıydılar.

(İlk dönem Genç Türklerin Osmanlı yurtseverliğine ve 1906 sonrası İttihat Terakkinin Osmanlı-Müslüman ilksel milliyetçiliğine muhalif olarak) Türk milliyetçiliği (17) I. Dünya Savaşı sırasında kuvvet kazandı fakat yalnızca bir azınlık ideolojisi/marjinal bir ideoloji olarak kaldı. Milliyetçilik, ancak 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, devletin desteklemesiyle baskın bir ideoloji haline gelebildi. Çevren/kenar Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumuna iki yolla kat'i bir etkide bulundu. İdeolojik olarak, Türk ulus-devleti, Rusya'nın Müslüman hudutlarından ve Osmanlı'nın etnik olarak karmaşık şehirlerinden gelen entelektüellerin tahrikinin bir ürünüdür. Siyasi olarak, erken Cumhuriyet, büyük ölçüde (artık Türk yerleri olmayan) Balkan şehirlerinden gelen eski Genç Türk subaylar ve idareciler tarafından oluşturuldu ve yönetildi. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu, çevrenin/kenarın merkezi belirlenmesine ilginç bir örnek olarak görülebilir.

HUDUT BOYLARININ MİRASI

Yüzeysel bir incelemede bile görülür ki, Genç Türk lider kadrosu ağırlıklı olarak etnik bakımdan karma özellikler gösteren Güney Balkan kökenlidir; acaba bu arka plan onların dünya görüşünü ve siyasetlerini nasıl etkilemiştir?

Şüphesiz farklı ve Genç Türklere özgü tipik bir zihniyet ve dünya görüşü vardır. Ancak kısmen bunun coğrafik orijinle bir ilgisi yoktur. Onların Batı yanlısı, seküler ve materyalist olmaları, popüler pozitivistlikten edindikleri seçkinlikleri ve otoriter bakış açıları, imparatorluğun modern okullarındaki eğitimlerinin, müfredat dışı okumalarının ve (özellikle ilk Genç Türklerin) Avrupa'dayken edindikleri deneyimlerinin bir ürünüdür (18). Fakat bazı ortak özellikleri, onların gençlik ve yetişkinlik dönemlerini yaşadıkları bölgelerle ilişkilidir.

Güney Balkanların şehir merkezlerinde yaşıyor olmaları, onların, Hıristiyan burjuva ile Müslüman orta sınıf arasındaki gittikçe derinleşen uçurumu/mesafeyi fark etmelerini sağlamıştır. Bu uçurum eğitimde, gayrimüslimlerin kendilerinin oluşturduğu ya da Avrupalı misyonerler tarafından kurulmuş olan yüksek okullarda, açık görülmemektedir. Bu okullar yüzyılın sonuna doğru o kadar çekici hale geldi ki, Müslümanlar da çocuklarını bu okullara göndermeye başladılar; oysaki o okullarda daima azınlıktaydılar. İki taraf arasındaki uçurum ekonomide de hızla derinleşiyordu. Demiryolları, tütün ve bira fabrikaları, ihracata dönük çiftçilikler, bankalar, sigorta şirketleri, oteller, mağazalar gibi modern ekonomi sektörleri gayrimüslimlerin ve yabancı yatırımcıların elindeydi. Kısmen onların kariyer sahibi olmalarından kısmen de

etnik önyargılardan dolayı, bu sektörlerin bütün yönetim kademelerinde ve uzmanlıklarında gayr-i Müslimler egemen konumdaydı. Geleneksel meslekleri olan *esnaf*lığın dışında iş arayan Müslüman orta sınıfın çocukları ise kendilerine ancak (19. yüzyılda otuz kat büyümüş olan) devlet bürokrasisi içinde ya da orduda yer bulabiliyordu. Bir paradoksal durumun içindeydiler: Bir taraftan otoriteyi ve devletin prestijini temsil ediyorlardı; bir taraftan da görece olarak yoksulluk içindeydiler ve ayın sonunu zor getiriyorlardı. Onlar, ulu saydıkları kendi devletlerinin acizini, yabancı güçlerin ve onların koruması altındaki Osmanlı Hıristiyanlarının yüz ifadelerinde görebiliyorlardı. Özellikle Makedonya’da, 1903’teki Avusturya ile Rusya arasındaki Mürzteg anlaşmasından sonra, Avrupalı güçlerin yardım ettiği İtalyan kolluk güçlerinin gelişile, Osmanlı güç ve egemenliğindeki erozyon iyice hissedilir bir hale gelmişti.

Genç Türklerin biyografileri bize, onların Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki artan farkı/derinleşen uçurumu nasıl gördüklerini açıkça gösteriyor. Müslüman mahallesinde doğanlar, Yunan ve Ermeni sanayicilerin inşa ettikleri sokak lambalarına ve tramvaylara, kaldırımlara ve villalara hayranlıkla bakıyorlardı. Bu zıtlık onların sadakat konusundaki görüşlerini belirledi; iki grup arasındaki tezat, 1906’da Selanik’te kurulan ve iki yıl sonra 1908 devrimini gerçekleştirecek olan bir komitenin kuruluşunda iyice belirgin hale gelmişti: Müslüman olanlar komiteye sorgusuz sualsiz kabul edilirken gayr-i Müslimler ancak istisnai durumlarda ve sıkı bir elemenden sonra komiteye üye olabiliyorlardı. Genç Türkler, “öteki”ni daha çok dini terimlerle tanımlayan öfkeli bir Osmanlı-Müslüman milliyetçiliğini geliştirdiler. Müteakip yıllarda, özellikle 1912 ile 1922 arasında, yani Balkan Savaşı ile Kurtuluş Savaşı’nın sona erdiği yıl arasındaki dönemde, Müslüman-Gayrimüslim bölünmüşlüğü siyasete egemen olan ana etmen haline geldi; ayrıca bu bölünmüşlük, Müslümanların Balkanlardan, Ortodoks Rumların Anadolu’dan sürülmeleri ve Osmanlı Ermenilerinin tehciri gibi trajedilere yol açtı.

Genç Türk subayların çoğu, Batıda 3. ordu veya Doğuda 2. Ordu ile, Balkanlarda varlık gösteriyordu. Onlar küçük çapta bir savaş olarak Sırp, Bulgar ve Yunan gerillalarına ve Arnavut kabilelere karşı savaşıyorlardı. Genç Türkler derslerini bu atmosfer içinde hem negatif hem de pozitif anlamda aldılar. Negatif anlamda, Hıristiyan milliyetçilerin faaliyetlerini ilk elden görerek onların sadakatleri/itaatleri konusunda bir yanılsama içinde olduklarını gördüler. Pozitif anlamda ise, Sırp *çeteler*inden ve Bulgar *komitacı*larından gerilla savaşını öğrendiler; bu öğrendiklerini 1911-12’de Kuzey Afrika’da İtalyanlara karşı ve daha çok da 1912’den sonraki uzun savaş yıllarında uygulamaya koydular

Yaklaşık otuz yıl önce Balkan şehirlerinde doğmuş olan tüm Genç Türk asker ve sivil bürokratlar, 1912-1913’de atayurtlarını kaybetmiş oluyorlardı. Ço-

ğunun aileleri yaşadıkları yerlerden çıkarılmış Osmanlının diğer bölgelerinde *muhacir* durumuna düşmüşlerdi. Bu durum yine de Genç Türkler arasında güçlü bir irredentizme veya rövanşizme yol açmamıştı. Anadolu'ya uyum sağlamaya çalışıyorlardı; birçoğu için, yeni vatanları olarak bu bölge tamamen yabancı bir ülke gibiydi. Anadolu kültürüne ve halkına karşı bir ilgi artışı söz konusuydu; basın ve yayında bunu görebiliyoruz. Aynı zamanda şu duygu gözlemleniyordu: Şimdiye kadar olup bitenlerin tekrarına izin verilmemelidir; Anadolu'nun Balkanlaşmasına izin verilmemelidir, Anadolu "Türklerin son istinatgâhıdır"; bu anlayış Ermenilerin ve Rumların Anadolu'dan çıkarılmaları kararında da etkin olmuştu. Ermeni araştırmacıları, 1915-16 olaylarında, Pan-Türkizm rüyası ile Genç Türklerin Ermenilere zulmettiğini söyleyerek bir açıklama arayışı içinde olmuşlardır. Ancak gerçekte, Balkanlar ve Kafkaslardaki etnik savaş çok büyük bir değişime, bir altüst oluşa neden olmuştur. Hepsinden öte: 1915'de Anadolu'da ikamet edenlerin en az dörtte biri, ya Müslüman göçmenler (*muhacirler*) ya da bu göçmenlerin çocuklarıydı. Yani onlar da başka yerlerden kovulmuş ve buralara gelmişlerdi.

Bilindiği üzere, Genç Türkler Anadolu'yu yeni vatanları yapma konusunda/onu vatana dönüştürmede başarılı olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşanın önderliğinde 1923'de yeni başkenti Ankara olan Türkiye Cumhuriyetini kurmuşlardır. İttihat Terakki Cemiyeti içinde ortak arka plana sahip olarak Balkanlardan gelenler, yeni Cumhuriyetin liderlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı ve Anadolu'nun kalbindeki yeni başkente kendi Balkan miraslarını getirdiler. Milliyetçilikten sonra, modernleşme ya da çağdaşlaşma (*muasırlaşma*) Kemalist programının ana prensibi oldu. Genellikle, bu yüzden Kemalistler, fikirlerini Paris ve Londra'dan alan Batının taklitçileri olarak görüldüler. Kemalistler gelişmiş ulusların derecesine çıkmayı temel hedef olarak beyan ediyorlardı; ancak onların ideal olarak gördüğü ve taklit etmeye çalıştığı yaşam tarzının Balkan şehirlerindeki burjuvazinin yaşam tarzı olduğu gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir. Meydanlar, parklar, çay bahçeleri, sinemalar ve 1930'larda Anadolu'nun her şehrine yapılan villalar Fransız ya da İngiliz tarzına benzemekten ziyade Selanik, Bükreş ya da Sofya'nın modern yerlerinin tarzındaydı.

Tabii nostalji de vardı. Otuzlu yıllarda, dükkânların ve lokantaların isimleri, köşkte gece boyu süren içki partileri bunun bir göstergesiydi; Cumhurbaşkanı ve arkadaşlarına büyük bir haz veren, onlara dans etme ve şarkı söyleme şevki veren halk müzikleri, Osmanlı Makedonya'sının hatıralarıydı.▽

DİPNOTLAR

1. Paul Wittek, *The Rise of the Otoman Empire*, London, 1938.
2. Cemal Kafadar, *Between two Worlds. The construction of the Otoman State*, Berkely, LA, 1995.
3. William Hardy McNeill, *Europe's Stepe Frontier, 1500-1800*, Chicago, 1964.
4. Matthew Anderson, *The Eastern Question 1774-1923. A study in international relations*, London, 1966, 254 ff; Hilmar Kaiser, *Imperialism, racism and development theories. The construction of a dominant paradigm on Otoman Armenians*, Ann Arbor, 1997,6-7; Geoffrey Lewis, *Modern Turkey*, London, 1974, 51.
5. M.Şükrü Hanioğlu, *The Young Turks in opposition*, Oxford,1995; *preparing for a revolution. The Young Turks, 1902-1908*, Oxford, 2001.
6. Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, London, 1993, 34.
7. Feroz Ahmad, *The Young Turks. The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908-1914*, Oxford,1969,6.
8. Henry Elisha Allen, *The Turkish Tranformation. A study in social and religious development*, Chicago,1935, 6.
9. Henry Elisha Allen, *ibid*.
10. Bernard Lewis, *The emergence of Modern Turkey*, London, 1961, 201, 208.
11. Stanford Shaw, *History of the Otoman Empire and Modern Turkey. Reform,Revolution and Republic. The Rise Of Modern Turkey 1808-1975*, vol.2, Cambridge, 1977, 263-264.
12. Richard D.Robinson, *The First Turkish Republic. A case study in national development*, Cambridge, MA, 1963, 5.
13. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*,İstanbul, 1987, 78.
14. Bu şahıs, daha sonra Genç Türklerin maliye nazırı olacak olan Cavit Bey'dir. Dönemler dış görünüş olarak Müslüman gibi yaşamışlar ama birçok Yahudi geleneğini ve güçlü bir cemaat duygusunu korumuşlardır. Bunlar Osmanlı dönemindeki Selanik'in en önemli unsuruydular; ticaret ve eğitim hayatında hâkim bir pozisyondaydılar. CF: Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki ne idi*, İstanbul, 1991(ilk yayım 1911'dir), 81.
15. Kazım Karabekir, *İttihat ve terakki Cemiyeti Neden Kuruldu, Nasıl İdare olundu*, İstanbul, 1982, 67.
16. Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler. İttihat ve Terakki. Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Patinin Tarihi*, cilt 3, İstanbul, 1989, 214.
17. Eric Jan Zürcher, "Young Turks, Otoman Muslims and Turkish Nationalists: Identity Politics,1908-1938", in Kemal H. Karpat(ed.), *Otoman Past and Today'S Turkey*, Leiden, 2000, 150-179.
18. Eric Jan Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", in Tanıl Bora(ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, cilt2, İstanbul, 2002, 44-55.